



# basic education

---

Department:  
Basic Education  
**REPUBLIC OF SOUTH AFRICA**

## SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION

**SEPEDI LELEME LA GAE (HL)**

**LEPHEPHE LA PELE (P1)**

**2015**

**MEPUTSO: 70**

**NAKO: Diiri tše 2**

**Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 10.**

**DITAELO LE TSHEDIMOŠO**

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO TŠE THARO, e lego YA A, YA B le YA C.

KAROLO YA A: Tekatlhaologanyo (30)

KAROLO YA B: Kakaretšo (10)

KAROLO YA C: Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo (30)

1. Dithekniki tša papatšo le khathuni.

2. Tlotlontšu le tšhomišo ya polelo.

3. Dibopego tša lefoko.

4. Temogo ya tšhomišo ya polelo ka tsinkelo.

2. Araba dipotšišo KA MOKA.

3. Thoma karolo YE NNGWE le YE NNGWE letlakaleng LE LEFSA.

4. Thala mothalo ka morago ga karolo YE NNGWE le YE NNGWE.

5. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.

6. Tshela mothalo mafelelong a karolo YE NNGWE le YE NNGWE.

7. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.

8. Nako yeo e akanywago ge go arabja lephephe le e ka ba ka tsela ye:

KAROLO YA A: Metsotso ye e ka bago ye 50

KAROLO YA B: Metsotso ye e ka bago ye 30

KAROLO YA C: Metsotso ye e ka bago ye 40

9. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.

**KAROLO YA A: TEKATLHAOLOGANYO****POTŠIŠO YA 1**

Bala ka go kitimiša mahlo, ka tsenelelo le tsinkelo **ditšweletšwa** tša go ngwalwa le tša go bogelwa tša ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a go araba dipotšišo.

**1.1 SETŠWELETŠWA SA A**

| <b>BOŠORO BJA NYAOPE</b> |   |
|--------------------------|---|
| 1                        | Seokobatši sa go tsebja ka la nyaope bjale se šetše se šomišwa ditoropong ka moka go akaretšwa le dinagamagae ka mo Afrika-Borwa. Seokobatši se sa maitirelo se šwalalantše maphelo a bafsa ba bantši mo nageng. Le ge go le bjalo ga go bonale eka seo se elwa hloko ke bafsa bao ba se dirišago. Ba sa tšwela pele ba se diriša le ge go le bjalo. Go nyakega thuto ye kgolo mabapi le bothata bjo. 5   |
| 2                        | Nyaope ke lerojana le lešweu gomme le tswakilwe ka se le sela go akaretšwa <i>heroin</i> , sebolayamagotlo, sebolayaditwatši gape le diokobatši tše dingwe tša malwetši a go fapana. Go bafsa ba go bonolo go hwetša seokobatši se ka theko ya mmileng ya R30 go fihla go R40 sephuthelwana. Seo se tlogago se makatša le go feta ke gore bao e lego makgoba a seokobatši se ba se diriša ntle le go šetša ditlamorago tša sona. Motho yo e šetšego e le lekgoba la seokobatši se o phela bophelo bja go se kgahliše gomme a ka dira sengwe le sengwe gore a kgone go hwetša se a se nyakago. Ge a se na tšhelete a ka dira tšohle go e hwetša gore a kgone go reka nyaope yeo ya kgwara. 15  |
| 3                        | Go bonala dipalopalo tša bafsa ba go šomiša nyaope di golela godimo. Nkholo, ke mothwana wa mengwaga ye 20 gomme ke lekgoba la nyaope. Ke rile <b>ge ke hlamola</b> le yena a mpotša se: 'Ke thomile go šomiša nyaope ka ngwaga wa 2010. Ke thomile ka go kgoga motšoko, bagwera ba ka ba nkhuetša gore ke kgoge lebake. Ge go tlo tla setlaboswane se ba rego ke nyaope le gona <b>ba nkgoga ka nko ka wela.</b> ' Go molaleng gore sethaka ke sona seo se nago le seabe se segolo bothateng bjo. Nkholo <b>o mpoditše serokaphatla</b> gore o lekile go tlogela fela a palelwa ka lebaka la dika tša go laetša bokgoba bja seokobatši se. Dingangamešifa ka teng, go se je ka tshwanelo, go hlobaela bošego, letšhologo le lehlatšo tša se sa mo fa khutšo fela <b>a inama sa mo tshela.</b> 20 |
| 4                        | Kabelo yena ge ke mmotšiša o boletše ge yena a phetše ka nyaope lebaka la mengwaga ye mene gomme a laetša gore ge o šetše o thomile, go ba boima go tlogela. 'Bophelo bja ka bo ile bja fetoga ka thoma go ba le mathata a go hema.' MmagoKabelo, Mdi Moagi, o kgonthišitše gore bophelo bja morwa wa gagwe bo ile bja fetoga ruri. O be a ka dira se sengwe le se sengwe gore a kgone go hwetša mašeleng a go reka seokobatši. Makgeng a mmalwa o be a itemogela gore o hwetša a na le tšhelete ye ntši. Gore o e hwetša kae, neng, bjang, ga a tsebe. Morwa wa gagwe o ile a thoma go ota/fela. Ge a se a kgoga goba gona go tšea seokobatši seo, e ba molwetši. 35   |

|   |   |                |
|---|---|----------------|
| 5 | Diprofense tše dingwe ka mo Afrika-Borwa go butšwe mafelo ao go ona go amogelwago bafsa bao e lego makgoba a nyaope. Dikgoro tša Maphelo tša diprofense di kgatha tema ye kgolo go fediša bothata bjo ka go thekga mafelo ao ka mašeleng le ditlabakelo tše bohlokwa. Dikgoro tša Bobotlana le tšona di swara masolo a go sedimoša bafsa le setšhaba ka bothata bja go diriša nyaope. Tiragalo ye ya thekgo mabapi le tirišo ya nyaope e šušumeditšwe ke ge barekiši ba nyaope ba hwetšagala kae le kae gomme ba e bitša ka mainaina a go fapana go gakantšha ba molao le balwantšhi ba yona. Seo ba sa se elego hloko ke gore go direga eng ka maphelo a bafsa, bona ba inyakela tšhelete fela.  | 40<br>45<br>50 |
| 6 | Seokobatši sa nyaope se šomišwa ka mokgwa wa go itlhabela ka tšhwaana yeo e dirišwago maakelong. Gore ditšhwaana tšeo ba di hwetša ka mokgwa ofe, yeo ke potšišokgolo. Ge ke tšwela pele ka thuto ya ka mabapi le dinyakišišo tša tirišo ya diokobatši, ke etetše diprofense tše mmalwa: Limpopo, Gauteng le Mpumalanga. Diprofenseng tše ke hweditše go na le dihlophana tša go lwantšha bosenyi le tšhomišo ya diokobatši. Barekiši ba sona seokobatši se ba hlokišwa khutšo. Bao ba swarwago ba kgoga seokobatši se gape le bona bao ba go se rekiša ba otlwa ka dimpakubu gomme ba saenišwa sengwalo sa boikano bja go tlogela mokgwa wo wa go phela. Go bonala se se tliša tharollo le ge e se ya sa ruri ebile e le go itšeela molao matsogong. | 55<br>60       |

[Mothopo: *Boitlhamelo*]

- 1.1.1 Tsopola lentšu leo le laetšago gore nyaope e gwahlafaditše/sentše maphelo a bafsa. (1)
- 1.1.2 Go ya ka temana ya 1, ke eng seo se ka dirwago go lwantšha bothata bjo? (1)
- 1.1.3 Efa dilo TŠE PEDI tšeo nyaope e tswakilwego ka tšona. (2)
- 1.1.4 Bapetša diteng tša temana ya 2 le ya 3 o lebeletše khuetšo ya segwera le mokgwa wa go hwetša tšhelete ya go reka nyaope. (4)
- 1.1.5 Hlaloša seo se tšweletšwago ke mebolelwana ye e kotofaditšwego temaneng ya 3. (4)
- 1.1.6 Hlatholla ponelopele ya gago mabapi le bophelo bja Kabelo go lebeletšwe diteng tša temana ya 4. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 1.1.7 Akanya mabaka A MABEDI ao a godišago thekišo ya nyaope ka mo nageng. (2)
- 1.1.8 Na o a dumela gore bafsa bao ba dirišago nyaope ba ka fetoga bophelong ka morago ga go hwetša tshokollo ya monagano? Thekga karabo ya gago ka mabaka A MABEDI. (2)
- 1.1.9 Re utollele maikutlo a motswadi wa go ba le ngwana wa go diriša nyaope. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)

1.2 SETŠWELETŠWA SA B

PHIRI YA MEKOKAMEBEDI E PHATLOGA NOKA.

FOREIMI YA A



FOREIMI YA B



[Mothopo: [www.google.co.za](http://www.google.co.za)]

1.2.1 Foreimi ya A le ya B di laetša ...

Kgetha karabo ya maleba ...

- A bafsa bao ba iketlilego.
- B bafsa bao ba dirišago diokobatši.
- C bošaedi bja go lahla mapotlelo.
- D bafsa bao ba sa ratego diokobatši.

(1)

- 1.2.2 Ka dintlha TŠE THARO bapetša o be o fapantšhe diteng tša setšweletšwa sa A temaneng ya 3 le tša setšweletšwa sa B. (3)
- 1.2.3 Hlaloša seo se tšweletšwago ke seswantšho sa A o lebeletše maitshwaro a bafsa matšatšing a lehono. Efa mabaka A MABEDI. (2)
- 1.2.4 Hlatholla seo se dirilego gore kgarebe foreiming ya B, e robale molaleng. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 1.2.5 Na o bona seema se, phiri ya mekokamebedi e phatloga noka, se gata ka mošito o tee le ditiragalo tša ditšweletšwa tša B foreiming ya A le ya B? Fahlela ka dintlha TŠE PEDI. (2)

**PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30**

**KAROLO YA B: KAKARETŠO****POTŠIŠO YA 2**

Bala ka go kitimiša mahlo, ka tsenelelo le tsinkelo setšweletšwa se o yago go se akaretša ka go kgoboketša dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tše bohlokwa ka mantšu a gago. Kakaretšo e ngwalwe ka mokgwa wa temana ya mantšu ao a sa fetego a 90.

**ELA HLOKO:**

1. Akaretša **bohlokwa bja bakgathatema thutong ya ngwana** ka mantšu ao a sa fetego a **90**.
2. Ngwala ka tsela ya temana.
3. Dintlha e be tše **7**.
4. Bontšha **palo ya mantšu** mafelelong a kakaretšo.

**BAKGATHATEMA THUTONG**

Malebo o tšweletše gabotse mphatong wa marematlou. Go yena se ke toro, ka ge a re o nyakile go metšwa ke bophelo bja motsesetoropong le khuetšo ye mpe ya bagwera. O re go be go se bonolo go hlokomela dithuto ka ge bagwera ba gagwe ba be ba hloka maikemišetšo, ba kgoga diokobatši ebile ba sa hlomphe molao wa sekolo. O gopola mmagwe a mmotša gore thuto ke sekgonyo sa go ya bokamosong bjo bokaone.

Mmagwe o be a fela a mmotša ka bohlokwa bja go ba le maikemišetšo le go fihlelela maikemišetšo ao. Bagwera ba gagwe ba bantši ke makgoba a ditagi mola ba bangwe ba tlogetše sekolo. Mmagwe o ile a mo hlohleletša gore a yo ithutela borutiši gomme a mo theeletša. O re moo kholetšheng ya borutiši o rutilwe gore motswadi, morutiši le morutwana ke bakgathatema ba bohlokwa thutong. Motswadi o na le maikarabelo a go fa ngwana thekgo thutong. Go botšiša ngwana ka ga mešomo ya sekolo le go mo fa nako ya go e dira go bohlokwa. Go mo thuša moo go hlokegago le go mo hlohleletša gore a dire mešomo ya gagwe ya sekolo le gona go sa le bohlokwa.

Morutwana wa mmakgonthe o na le boitshepo kgahlanong le dilo ka moka tšeo di ka mo ntšhago tseleng ya go ya bokamosong bja go phadima. O na le maikarabelo a go obamela melao ya sekolo, go ithuta, go theeletša le go hlompha barutiši le go dira mešomo ya gagwe le go kgatha tema dipapading. Morutwana wa mohuta wo o duma go swana le barutwana ba bohlale bao ba atlegilego.

Morutiši yena o na le maikarabelo a go hlompha seriti le ditokelo tša barutwana. O fihla mošomong ka nako gomme o šetša gore nako ya morutwana ga e senyeye fela. O itokišetša dithuto gabotse. O tseba mabokgoni le mafokodi a barutwana. O tseba mekgwa yeo e fapanego ya go ithuta ya barutwana. O šomiša dipuku le didirišwa tše dingwe tša thuto go hola barutwana. Maitshwaro a gagwe ke a maleba mošomong wa gagwe. O hloile botagwa, tirišompe ya diokobatši le tlaišo ya barutwana ka thupa.

[Mothopo: *Boithamelolo*]**[10]****PALOMOKA YA KAROLO YA B:****10**

**KAROLO YA C: DIBOPEGO LE MELAO YA TŠHOMIŠO YA POLELO**

1. Dithekniki tša papatšo le khathuni.
2. Tlotlontšu le tšhomišo ya polelo.
3. Dibopego tša lefoko.
4. Temogo ya tšhomišo ya polelo ka tsinkelo.

**POTŠIŠO YA 3**

Bala ka tsenelelo le tsinkelo papatšo ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bogelwa ka go araba dipotšišo.

**KE TŠA SEBJALEBJALE, TŠA MALOBA DI FETILE**

TLIŠA BOLAO BJA KGALE RE GO FE  
BJO BOFSA KA R1500.00 FELA!

**BOLAO**

www.adjust4sleep.co.za

BOLAO BJA MABUSEBUSE, GO ROBALA KE  
GO KWAEWA WA LALA O LORA.

RE SWARE KA MOGALA : **0800 242 343**  
NOMORO YA MOGALA

[Mothopo: City Press, 10 Phato 2014]

- 3.1 Ke eng se se bapatšwago mo?
  - A Mosadi yo mošweu.
  - B Mosadi yo mobotse.
  - C Bolao bja mabusebuse.
  - D Materase a makoto. (1)
- 3.2 Tsopola polelo ya go jabetša bareki mo papatšong ye. (1)
- 3.3 Akaretša seo se hlalošwago ke poeletšo ya leina la lebenkele le 'BOLAO' mo papatšong ye. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 3.4 Ke dibetša dife TŠE PEDI tšeo mmapatši a di dirišitšego go goketša bareki? (2)



- 3.5 Ke ka lebeka la eng mmapatši a bontšhitše dinomoro tša gagwe tša mogala papatšong ya gagwe? Efa mabaka a mabedi. (2)
- 3.6 Hlaloša maikutlo ao a tšweletšwago ke mokgwa woo mosadi yo a robetšego ka gona. Efa lebaka. (2)

[10]

### POTŠIŠO YA 4

Bala ka tsenelelo le tsinkelo **khathuni** ye ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bogelwa ka go araba dipotšišo.

[Mothopo: [www.google.co.za](http://www.google.co.za)]

- 4.1 Khathuni ye e mabapi le:  
Kgetha karabo ya maleba.
- A Lethabo la batswadi le morwa ge a tšweletše dithutong.  
B Go thabetšwe ge morwa a swere pampiri ka letsogo.  
C Bakgathatema ba thabišitšwe ke go bona morwa.  
D Batho bao ba aperego gabotse ka letšatši la dikapešo. (1)
- 4.2 Tsopola lentšu la go laetša gore mothadi wa khathuni o tseba direto tša setšo. (1)
- 4.3 Laetša phapano gare ga sefahlego sa sealoga le sa tatagwe. (2)
- 4.4 Bontšha sebetša seo mothadi wa khathuni a se dirišitšego go laetša seo se lego kgopolong ya sealoga o be o fe le mohola wa sona. (2)

- 4.5 Hlaloša polelo ya go iphihla yeo e tšweletšwago ke mmagosealoga. (2)
- 4.6 Ke maikutlo afe ao a utollwago ke tirišo ya ditho tša mmele mo khathuning ye? Thekga karabo ya gago. (2)

**[10]****POTŠIŠO YA 5**

Bala ka tsenelelo le tsinkelo setšweletšwa se sa ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a kwešišo ya diboepo le melao ya tšhomišo ya polelo ka go araba dipotšišo.

Ruri! Re ikgantšha ka botse le khutšo ya naga ya rena. Maafrika-Borwa ke ngatana e tee le ge ba fapana go ya ka ditšo tša bona, maleme ao ba a bolelago, mmala wa bona le tše dingwe.

Gantši phapano ye ga e bonagale ka ge go se na motho yo a kgethollago yo mongwe. Batho ka moka ba a amogelana gomme ba phela mmogo, go rena šebešebe fela. Phapano ye ya Maafrika-Borwa e bohlokwa kudu. Ke yona yeo e dirago gore Afrika-Borwa e be moswananoši. Ee, naga ya maswi le dinose gare ga dinaga tše dingwe.

Ditumelo le maleme a lesometee a semmušo, ke bohlatse bja ditšo tše di fapanego mono Afrika-Borwa. Bontši bja badudi ba kgona go bolela maleme a mabedi goba go feta. Molaotheo wa naga ya Afrika-Borwa o godiša le go thekga tekatekano ya batho ka moka. O šireletša batho mehuteng ye e fapanego ya kgethologanyo. Ge e le kgethologanyo yona ke lenaba le legolo la mmušo.

Ge e direga **mošomong** gona o tla kwa mošomi a bolela ka boitshepo a re: 'Ga ba ntsebe **gabotse**, ke tla ba ela CCMA,' a tloga a tseba gore CCMA e tla mo thekga le go mo šireletša.

[Mothopo: *Boitlhamelo*]

- 5.1 Efa mohlala wa leitiri go tšwa setšweletšweng se. (1)
- 5.2 Nyenyefatšo ye e dirišitšwego mo, go 'ngatana' (temaneng) e laetša eng? (1)
- 5.3 Bontšha phapano tirišong ya mahlathi ao a kotofadišwego. (2)
- 5.4 Hlaloša lentšu le paronimi o be o fe le mohlala go tšwa setšweletšweng. (2)
- 5.5 Hlama mafoko A MABEDI ka lentšu le 'bona' go laetša gore le na le ditlhalošo tša go fapana. (2)
- 5.6 Go ya ka kgopolo ya gago, na o a dumela gore Afrika-Borwa ke naga ya maswi le dinose? Fahlela ka mabaka A MABEDI. (2)

**[10]**

**PALOMOKA YA KAROLO YA C: 30**  
**PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 70**